

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

IV. BIND

MARIBO AMT · ODENSE AMT
SVENBORG AMT

KØBENHAVN 1923
G. E. C. GADS FORLAG
(FREDERIK GAD)

INDHOLD AF FJERDE BIND

	Pag.
MARIBO AMT	1—260
Købstæder: Maribo p. 9 — Nakskov p. 21 — Nykøbing p. 60 — Nysted p. 53 — Rødby p. 46 — Sakskøbing p. 39 — Stubbekøbing p. 80.	
Herreder: Falsters Nørre-Hrd. p. 213 — Falsters Sønder-Hrd. p. 236 — Fuglse p. 139 — Laalands Nørre-Hrd. p. 112 — Laalands Sønder-Hrd. p. 88 — Musse p. 172.	
Sogne (og Landkommuner):	
Aastrup (egen Komm.)	258
Alslev, se Nørre- og Sønder-Alslev.	
Arninge (egen Komm.)	92
Askø (egen Komm.)	171
Avnede (Halsted-Avnede Komm.)	108
Bandholm (Østofte-Bandholm Komm.) .	166
Birket (egen Komm.)	136
Branderslev (egen Komm.)	112
Brarup (Kippinge-Brarup Komm.)	226
Bregninge (Kettinge-Bregninge Komm.)	207
Bursø (Holeby-Bursø Komm.)	153
Danmare (egen Komm.)	93
Døllefjælde (Døllefjælde-Musse Komm.)	199
Engestofte (Vaabensted-Engestofte Komm.)	179
Erindlev [Errindlev] (Erindlev-Olstrup Komm.)	143
Eskilstrup (Ønslev-Eskilstrup Komm.) .	232
Falkerslev (egen Komm.)	256
Fejso (egen Komm.)	168
Fjælde [Fjelde] (Slemminge-Fjælde Komm.)	198
Fuglse (Fuglse-Krønge Komm.)	147
Fæmø [Femø] (egen Komm.)	170
Gedesby (Skelby-Gedesby Komm.) ...	245
Gloslunde (Gloslunde-Græshave Komm.)	97
Godsted (Øster-Ulslev-Godsted Komm.)	203
Græshave (Gloslunde-Græshave Komm.)	98
Gundslev (egen Komm.)	217
Gurreby (Skovlænge-Gurreby Komm.) .	107
Halsted (Halsted-Avnede Komm.)	129
Herredskirke (Herredskirke-Løjtofte Komm.)	127
Herreslev [Herritslev] (egen Komm.) ..	208
Hillested (egen Komm.)	163
Holeby (Holeby-Bursø Komm.)	151
Horbelev (egen Komm.)	254
Horreby (Karleby-Horreby-Nørre-Ørslev Komm.)	252
Horslunde (Horslunde-Nordlunde Komm.)	124
Hunseby (egen Komm.)	174
Idestrup (egen Komm.)	238
Kappel (egen Komm.)	90
Karleby (Karleby-Horreby-Nørre-Ørslev Komm.)	251
Kettinge (Kettinge-Bregninge Komm.) .	205
Kippinge (Kippinge-Brarup Komm.) ...	224
Kirkeby, se Nørre- og Sønder-Kirkeby.	
Krønge (Fuglse-Krønge Komm.)	150
Købelev (egen Komm.)	119
Landet (Landet-Ryde Komm.)	100
Lillebrænde (Torkilstrup-Lillebrænde Komm.)	216
Løjtofte (Herredskirke-Løjtofte Komm.)	128
Maglebrænde (egen Komm.)	214
Majbølle (egen Komm.)	187
Maribo Købstads Landdistrikt (Maribo Komm.)	173

	Pag.		Pag.
Musse (Døllefjælde-Musse Komm.)	200	Sønder-Kirkeby (Sønder-Kirkeby-Sønder-	
Nebbelunde (Nebbelunde-Sædinge		Alslev Komm.)	248
Komm.)	154	Taagerup (Taagerup-Torslunde Komm.) .	141
Nordlunde (Horslunde-Nordlunde		Taars (egen Komm.)	183
Komm.)	126	Tillese [Tillitse] (egen Komm.)	94
Nysted Landsogn (egen Komm.)	209	Tingsted (egen Komm.)	233
Nørre-Alslev (egen Komm.)	221	Tirsted (Tirsted-Skørringe-Vejleby	
Nørre-Kirkeby (Stadager-Nørre-Kirkeby		Komm.)	157
Komm.)	229	Tørebø (egen Komm.)	191
Nørre-Vedby (egen Komm.)	219	Torkilstrup (Torkilstrup-Lillebrænde	
Nørre-Ørslev (Karleby-Horreby- Nørre-		Komm.)	215
Ørslev Komm.)	253	Torslunde (Taagerup-Torslunde Komm.)	143
Olstrup (Erindlev-Olstrup Komm.)	145	Ulslev, se Vester- og Øster-Ulslev.	
Radsted (egen Komm.)	188	Utterslev (egen Komm.)	122
Ringsebølle (egen Komm.)	140	Vaabensted (Vaabensted-Engestofte	
Ryde (Landet-Ryde Komm.)	102	Komm.)	177
Sakskøbing Landsogn (egen Komm.)	180	Vaalse (egen Komm.)	223
Sandby (egen Komm.)	115	Vedby, se Nørre-Vedby.	
Skelby (Skelby-Gedesby Komm.)	243	Vegerløse (egen Komm.)	240
Skovlænge (Skovlænge-Gurreby Komm.)	106	Vejleby (Tirsted-Skørringe-Vejleby	
Skørringe (Tirsted-Skørringe-Vejleby		Komm.)	162
Komm.)	160	Vestenskov (egen Komm.)	88
Slemminge (Slemminge-Fjælde Komm.)	196	Vesterborg (egen Komm.)	134
Stadager (Stadager-Nørre-Kirkeby		Vester-Ulslev (egen Komm.)	204
Komm.)	228	Vignæs (egen Komm.)	186
Stokkemærke (egen Komm.)	108	Vindeby (egen Komm.)	121
Systofte (egen Komm.)	237	Ønslev (Ønslev-Eskilstrup Komm.)	230
Sædinge (Nebbelunde-Sædinge Komm.)	156	Ørslev, se Nørre-Ørslev.	
Søllested (egen Komm.)	103	Øster-Ulslev (Øster-Ulslev-Godsted	
Sønder-Alslev (Sønder-Kirkeby-Sønder-		Komm.)	202
Alslev Komm.)	249	Østofte (Østofte-Bandholm Komm.)	164

DEN FYNske ØGRUPPE 261

ODENSE AMT 266—586

Købstæder: Assens p. 374 — Bogense p. 354 — Kerteminde p. 344 —
Middelfart p. 363 — Odense p. 271.

Herreder: Aasum p. 417 — Baag p. 551 — Bjærg p. 439 — Lunde p. 463
— Odense p. 387 — Skam p. 477 — Skovby p. 492 — Vends p. 518.

Sogne (og Landkommuner):

Aaby, se Nørre-Aaby.		Bedeslev (Nørre-Næraa-Bedeslev	
Aasum (Seden-Aasum Komm.)	418	Komm.)	482
Agedrup (Kølstrup-Agedrup Komm.)	446	Bellinge (Brændekilde-Bellinge Komm.)	405
Allerup (Allerup-Davinge Komm.)	424	Birkinge [Birkende] (Marslev-Birkinge	
Allese [Allesø] (Allese-Næsbyhoved-		Komm.)	449
Broby Komm.)	476	Brylle (egen Komm.)	412
Asperup (Asperup-Rorslev Komm.)	526	Brændekilde (Brændekilde-Bellinge	
Baagø (egen Komm.)	552	Komm.)	404
Balslev (Balslev-Ejby Komm.)	537	Brænderup (egen Komm.)	528
Barløse (egen Komm.)	555	Dalby (Dalby-Stubberup Komm.)	459

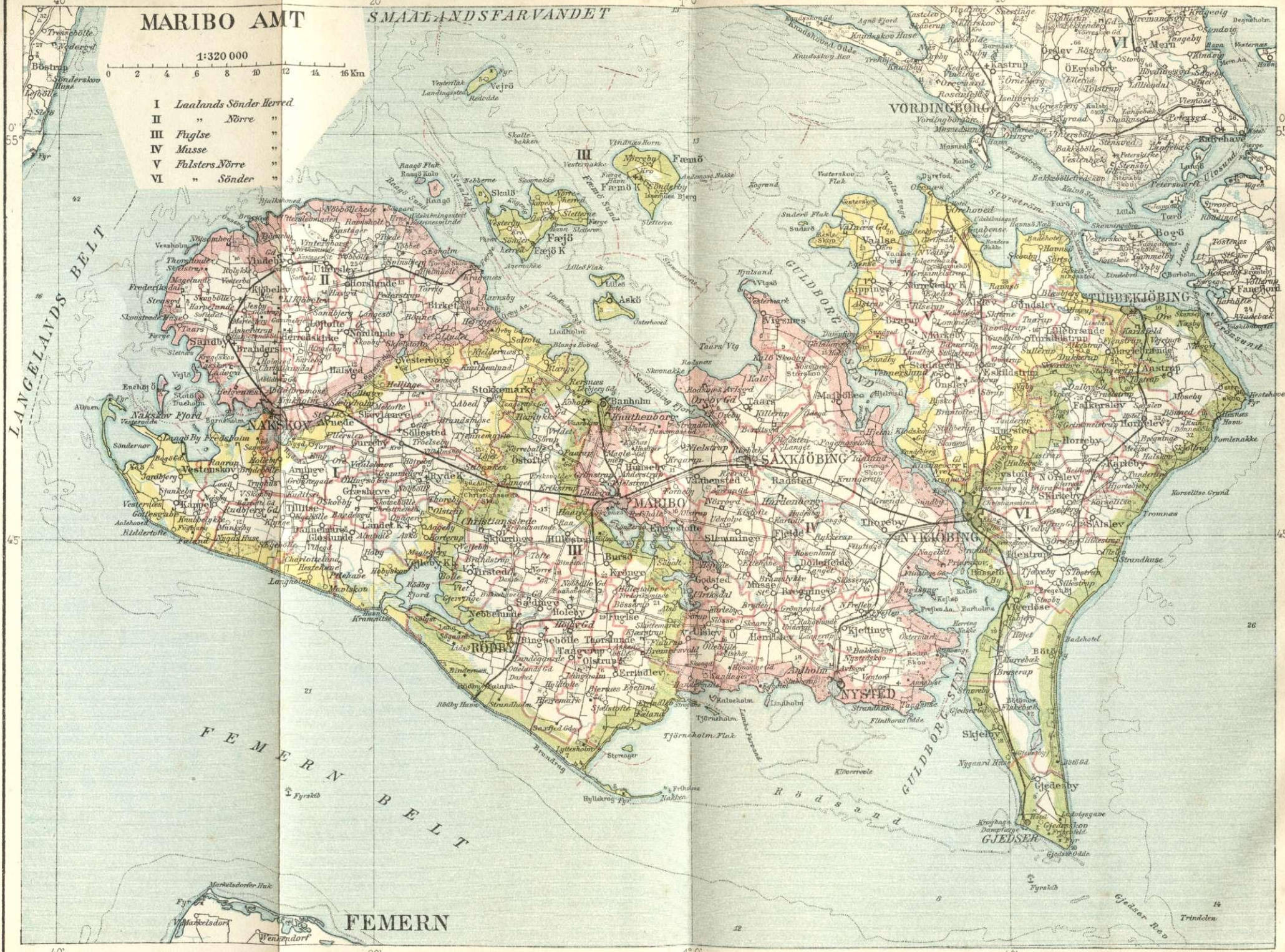
MARIBO AMT

SMÅLANDSFARVANDET

1:320 000

0 2 4 6 8 10 12 14 16 Km

- I Laalands Sønder Herred
- II " Nørre "
- III Fuglse "
- IV Musse "
- V Følsters Nørre "
- VI " Sønder "

MARIBO AMT.

Grænser, Omraade og Størrelse. Amtet bestaar af den Laaland-Falsterske Øgruppe, som mod N. omgives af den fra Store-Bælt indtrængende Bugt Søen mellem Smaalandene eller Vordingborg Bugt, der adskiller Øgruppen fra Sjælland, mod Ø. af Grønsund, der skiller den fra Møn, og Østersøen, mod S. ligeledes af Østersøen og mod V. af Langelands Bælt, der skiller den fra Langeland. Øgruppen bestaar, foruden af de to større Øer, af Vejro, Raagø, Raagø Kalv, Skalø, Fejø, Fæmø, Lilleø og Askø, alle i Vordingborg Bugt, Vejlø, Slotø, Enehøje Ø, alle i Nakskov Fjord (Bogø, Langø og Ydø er nu inddragne i Inddæmningerne), de i næsten lige Linie fra NV. til SØ. langs Laalands Sydkyst liggende smalle Holme, der nu for største Delen er inddæmmede, nemlig Tjørnebjerg, Bredfjed, Mygfjed, Syltholm, Lille- og Store-Brundrag og Hyllekrog, og endelig nogle smaa Holme i den nu inddæmmede Rødby Fjord og i Guldborg Sund.

Amtets Størrelse er if. Arealopgørelse 1791,4 km², hvoraf Laaland med de omliggende smaa Øer Fejø, Fæmø, Askø m. fl. er 1277,5 km², Falster 513,9 km². Af det saml. Fladeindhold udgør Købstæderne 68,9 km²*). Vandarealerne, som er medregnede, udgør 38,8 km².

Laaland, der skilles fra Falster ved det smalle Guldborg Sund, ligger omtr. mellem 54° 37' 30" og 54° 58' n. Br. og mellem 0° 42' og 1° 37' v. L. for Kbh.; mel. 10° 57' 40" og 11° 52' 40" ø. L. for Grw. Øens største Længde fra Ø. til V. — fra Broen over Guldborg Sund til Albuen — er c. 60 km, dens Bredde fra N. til S. veksler mellem 26 og 35 km.

Falster, der ved Grønsund skilles fra Møn, ligger omtr. mellem 54° 33' 30" og 54° 58' n. Br. og mellem 0° 24' 30" og 0° 52' v. L. for Kbh.; mel. 11° 42' 40" og 12° 10' 10" ø. L. for Grw. Øens største Længde fra N. til S. — fra Orehoved til Gedser Odde — er omtr. 46 km, fra V. til Ø. er den mellem 31 og

*) Ved Inddæmningsarbejder er Amtets Størrelse tiltaget betydeligt i den senere Tid; saaledes opgaves den ved Arealopgørelsen 1888 til 1689,4 km², i 1896 til 1740,4 km².

5 km, idet den har Form som en Trekant, hvis Toppunkt vender mod S., hvor Øen løber ud i en smal Landtunge og ender i Danmarks sydligste Punkt, Gedser Odde.

Geologiske Forhold. Paa Laaland og Falster hviler Istids-Jordlagene næsten alle Vegne paa Skrivekridt. Højest naar dette op mellem Hasselø paa Falster, Toreby, Sakskebøing og Vaabensted, hvor det flere Steder hæver sig over Havfladen. Ved Gedsergaard har man fundet Grønsandskalk under Istids-Jordlagene i noget over 30 m's Dybde, medens man tæt Ø. for dette Sted, ved Bøtø Nor, har truffet Skrivekridtet allerede en 15 m under Overfl. Rimeligvis findes der et Spring i Jordskorpen mellem disse to Steder. Ved Majbølle Saitstation, S. for Nakskov, har man ved Boring fundet en mørkt farvet Lerart, antagelig det eocæne Plastiske Ler. Istids-Jordlagene bestaar langt overvejende af Moræneler, isat af en baltisk Isstrøm i Slutningen af den sidste Istid. Smeltevands-Sand og Grus spiller kun en underordnet Rolle; de optræder især paa det nordlige Falster, vist væsentlig som Israndsdannelse. Saltvandsalluvium findes navnlig Ø. for Bøtø Nor.

Overfladen. De Laaland-Falsterske Øer, der hører til den østlige Øgruppe, er den lavest liggende og fladeste Del af denne. Af de to Øer er atter Laaland den fladeste, idet kun eet Punkt naar henved 30 m.

Laalands Kyster er især mod S. saa lave, at Landet ofte har været udsat for Oversvømmelse, særlig under Stormfloden 13. Nov. 1872, hvorfor Landet maa beskyttes ved Digeanlæg*). Kun enkelte Steder, som ved Ravnsborg Voldsted paa Nordkysten, og nogle Punkter ved Guldborg Sund og i Egnen omkr. Nysted, er Kysten noget høj. Af Indskæringerne paa Kysten mærkes mod N. Sakskebøing Fjord og mod V. den med mange Bugter og Vige udstyrede Nakskov Fjord; den paa Sydkysten indtrængende Rødby Fjord er nu inddæmmet. Kysterne er overalt omgivet af Grunde, dog især mod S., hvor Sandbanken Rødsand, 1-2 km bred, strækker sig fra Hyllekrog mod Ø. til Falsters Sydspids, fra hvilken den kun skilles ved Kroghave Dyb (mindste Dybde 10,5 m). Ved en Sænkning, der fra

*) Ved kgl. Bevill. ¹⁵/₁₀ 1866 var der givet Ing. E. Casse og Prok. P. Casse Till. til Inddæmning og Udtørring af en Del af Nakskov Fjord, og ved kgl. Res. af ¹⁵/₈ 1867 havde F. Casse faaet Till. til med Ejendomsret at inddæmme Dele af Albuefjord. De Diger, som fra ældre Tid var anlagt for at beskytte Laalands Sydkyst ligesom Falsters Sydøstkyst, var derimod for lave og svage, og Stormfloden 13. Nov. 1872, under hvilken Vandet steg indtil 3,5 m over dagl. Vande, godtgjorde tilfulde deres Utilstrækkelighed. Vandet brød ind over Digerne og satte Nakskov og Rødby Fjord, der ligger c. 8 km fra hinanden, i Forbindelse, saa at Strækninger paa c. 4 km's Bredde flere Steder blev oversvømmede; paa Falster overskyldes Bøtø Nor, af hvilket allerede flere Arealer var inddæmmede, og det alt gjorte Arbejde ødelagdes. Ved Lov af ²⁹/₅ 1873 bemyndiges derfor Regeringen til at anlægge Diger paa Laalands Sydkyst og Falsters Sydøstkyst af indtil 3,8's m Højde over dagl. Vande, saaledes at Staten skulde deltage med henholdsvis ¹/₄ og ²/₅ af Anlægsomkostningerne. Oprindelig var det bestemt, at Digerne paa Laaland kun skulde strække sig fra Nakskov- til Rødby Fjord, men senere besluttedes det at drage Inddæmningsarbejderne i disse Fjorde med ind i Anlægget og føre Digerne et godt Stykke Ø. for den sidstnævnte Fjord, saaledes at over 17.650 ha er blevet inddraget under Digebeskyttelsen i Stedet for de fra først paatænkte 7550 ha. Digerne begynder tæt ved Nakskov, gaar over Øerne Bøge, Langø og Ydø i Nakskov Fjord, derfra ud paa Albuen og videre langs Sydkysten over de p. 1 nævnte Øer indtil Østspidsen af Store-Brundrag, hvorfra de gaar mod NØ. til Kysten ved Sandager; deres saml. Længde er c. 70 km, Anlægsomkostningerne har været omtr. 2,2 Mill. Kr. De Falsterske Digeanlæg gaar fra Elkenøre til Gedser Odde (Længde c. 19 km) og har kostet omtr. 560.000 Kr. at anlægge (se Falbe-Hansen og Scharling Danm. Statistik, I p. 337 fl., og Geogr. Tidsskr. III Bd., p. 7 fl.). Digerne Vedligeholdelse paahviler 26 Sogne, der beskyttes af disse, og Udgifterne hertil paalignes Ejendommene som Digeskat; Administrationen sker gennem et Digelag. (Det loll. Digelag 1873-1913 og Stormfloden 13. Nov. 1872. Udg. af Digebestyrelsen. Maribo 1913).

Sakskøbing Fjord strækker sig mod SØ. (højeste Punkt over Havet 10,4 m), deles Øen i en mindre, østlig Del, det saakaldte „Guldborgland“, og en større vestl. Del. De to Dele ligner i øvrigt hinanden, idet de begge har yderst ensformige, storformede og meget flade Skraaninger, over hvilke Vandskellene kun hæver sig til en ringe Højde. I den østl. Del er det højeste Punkt (Ø. for Sakskøbing) 13 m. I den vestl. Del strækker sig et, for Øjet næsten umærkeligt Vandskel, der begynder i Egnen ved Nysted og gaar mod NV., S. for Maribo Sø, derpaa bøjer mere mod N. ved Christianssæde Skov og naar sit højeste Punkt i Bavnehøj ved Birket, 29,5 m, hvorpaa det efterhaanden taber sig i vestl. Retning ud mod Stranden. Øen har kun ubetydelige Vandløb. Det største er Halsted Aa, der løber i sydvestl. Retning ud i en Arm af Nakskov Fjord. Der er en Del mindre Søer; de største er Maribo Sø og Røgbølle Sø eller Alsø, der ligger midt paa Øen. Overlaget bestaar i Regelen af en fin, tung og fed Lerjord, der mere eller mindre er blandet med Muld; under Overfladen findes næsten overalt Mergel. En Del af Øen minder om Marskegnene, særlig den sydvestl. Del, hvor de yderste Enge, de saakaldte „Saltninger“, tidligere ofte overskylledes af Havet. Øen er ikke rig paa Tørvemoser (de største og bedste findes mellem og ved Bankerne i Birket Sogn). Karakteristisk for Laaland er Pilehegnene langs Veje og Markskel; mange Steder er disse dog ryddede i de senere Aar.

Falsters Kyster er ikke saa flade som Laalands; ved Nordkysten ved Grønsund hæver de sig saaledes til 12,5 m; ligeledes findes der høje Skrænter ved Guldborg Sund, navnlig mod S. i Skelby Sogn, hvor der er Højder indtil 22 m. Mod SØ. er Kysterne saa flade, at de ligesom paa Laalands Sydkyst maa beskyttes ved Diger, omtr. fra Nordspidsen af Bøtø Nor (ved Elkenøre) til Gedser Odde (se Anm. p. 2). Kysterne er til Dels meget uregelmæssige; saaledes er der mod N. to dybe Indskæringer mellem tre Halvøer. Paa den mod S. udløbende Landtunge laa tidligere den meget lavvandede Sø Bøtø Nor (omtr. 8 km lang og 1-1½ km bred), der kun ved en smal Landstrimmel skiltes fra Østersøen; nu er den til Dels udtørret. Fra Gedser Odde skyder mod SØ. det henved 15 km lange Gedser Rev sig ud, en Kalkstensryg, der dækkes med Sand og Sten, og som flere Steder afbrydes af dybe Render. Falster er vel adskilligt mere lavtliggende end Sjælland, men i det hele en Del højere end Laaland. Overfladen kan langt fra karakteriseres som flad; den er temmelig bakket og afvekslende. Omtrent fra Midten af Øen, ved Horreby Mølle NØ. for Nykøbing, udgaar fra et 23,5 m højt Knudepunkt tre Hovedvandskelslinjer mod Ø., NV. og S. — saaledes at Øen fremstiller sig som en tresidet Pyramide —, og Skraaningerne fra disse ud mod de tre Sider, Østersøen, Grønsund og Vordingborg Bugt samt Guldborg Sund, er flere Steder ganske bratte ned til de helt lave og flade Strækninger langs Vandløbene. Knudepunktet er ikke det højeste Punkt paa Øen. Det østl. Vandskel naar sin største Højde ved Halskov Strand, 38 m, det sydl. Vandskel stiger indtil 25,7 m, noget N. for Bøtø Nor, og i det nordvestl. Vandskel ligger Øens højeste Punkt, Bavnehøj, 43,5 m, i Nærheden af Nordkysten. Leret er fremherskende i Jordblandingen; de højere Egne mod N. og NØ. har dog en større Bestanddel af Sand, end der findes i de helt lavtliggende Egne; Underlaget,

Kridt og Kalk, ligger lavere end Havet, dog træder det nogle Steder ganske nær til Overfladen. Øen har en Del Vandløb, der dog alle er ubetydelige; der er kun faa og smaa Søer, ligeledes Moser og Kær. Ligesom paa Laaland er der Pileplantning langs Veje og Markskel.

Hvad Frugtbarheden angaar, stod Amtet ifølge Matr. højest blandt Landets Amter; der beregnedes dengang at gaa $8\frac{3}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. (1143 Td. H. paa 56,74 km², svarende til Tallet 14,1), paa Falster $8\frac{1}{2}$, paa Laaland godt 9 Td. Ld. paa 1 Td. H.

Arealets Udnyttelse. Det besaaede Areal udgjorde $\frac{15}{7}$ 1919 101,877 ha (deraf Hvede 9190, Rug 6078, Byg 29,335, Havre 13,776, Blands. til Modenhed 6826, Kartofler 1373, Foderroer 7275, Sukkerroer 24,035); Brakarealerne udgjorde 5327, Grønfoder- og Græsningsar. 36,702, Haver, Hegn o. l. 4335, Tørvemoser 1338, Skove og Plantager 18,141, Heder og Lyngbakker 52, Klitarealer, Stenmarker o. l. 449. I Hens. til Hvedeavl overgaar Maribo Amt langt de andre Amter, ogsaa ved Bygavlen staar dette Amt med det absolut set største Areal; derimod er Rug- og Havreavlen forholdsvis ringe. Endvidere maa fremhæves Sukkerroedyrkingen, hvortil det anvendte Areal er 4 Gange saa stort som i Odense Amt, og 5 Gange saa stort som i Præstø Amt — de Amter, hvor den næst Maribo er af størst Betydning. Kartoffelavlen er ret ubetydelig i Sammenligning med de andre Amter. Havearealet er forholdsvis stort.

Det hele Ager og Engs Hartkorn, sammenlagt med det halverede Skovskyldsh. (487 Td.) udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 30,984 Td., deraf var Købstædernes Jord ansat til 817 og Landdistrikternes til 30,167 Td. Hartkornet i Landdistrikterne fordeltes saaledes, at der fandtes 215 større Landbrug paa 12 Td. H. og derover med i alt 7396 Td. H., 4387 Bøndergaard (1-12 Td. H.) med 20,355 Td. H., 10,097 Huse (under 1 Td. H.) med 2302 Td. H., samt forskellige Jordlodder med i alt 114 Td. H. Endvidere fandtes 1289 jordløse Huse i Amtet. I 1901-20 oprettedes 189 Statshusmandsbrug. Statskassens Udlaan til disse udgør 1,037,708 Kr.

Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1920 udgjorde den saml. Vurderingssum i Amtet 620,5 Mill. Kr., heraf for Ejendomme i Købstæderne 158,3, i Landdistrikterne 462,2 Mill. Kr. Den samlede Jordværdi udgjorde 290,7 Mill. Kr., heraf i Købstæderne 41,5, i Landdistrikterne 249,2 Mill. Kr.

Husdyrhold. Der fandtes $\frac{15}{7}$ 1920 30,658 Heste (1914: 30,041), 117,009 Stk. Hornkvæg (123,955), deraf 68,350 Køer (77,059), 1759 Geder (1087), 14,188 Faar (11,852), og 53,848 Svin (132,083). Kreaturstyrken svarer omtr. til Gennemsnittet for Øerne. Faareavlen er ret udbredt i Sammenligning med Øernes andre Amter, derimod er Antallet af Svin mindre. Af Hingstene hører den største Del til den jydsk Race og kun faa til Frederiksborg-Racen. Den langt overvejende Del af Tyrene er af den røde danske Mælkerace. Blandt Vædderne er her som andetsteds Oxforddown og lign. Racer almindeligst, medens Dishleyracen kun er svagt repræsenteret. Fjerkræavlen er forholdsvis stor, navnlig er Antallet af Gæs og Ænder betydeligt. Der fandtes 1920 c. 443,000 Høns (1914: 590,000) og 527,000 Kyllinger (571,000). Desuden fandtes 1914 c. 3100 Kalkuner, 123,000 Ænder og 8900 Gæs. Af Kaniner fandtes c. 600, af Bistader c. 5100.

Befolkning. Amtet havde $\frac{1}{2}$ 1921 128,537 Indb. (1769: 42,927, 1801: 52,896, 1850: 79,017, 1901: 105,021), deraf havde Købstæderne 40,097 el. 31,1 % (1801: 5918 el. 11,2 %, 1850: 11,164 el. 14,1 %, 1901: 25,805 el. 24,6 %) og Landdistrikterne 88,440. Folketætheden i Landdistrikterne (c. 51 Indb. pr. km²) er — bortset fra Bornholm — mindre end i noget andet Amt paa Øerne, men større end i noget Amt i Jylland. Efter Erhverv fordeltes Befolkningen 1911 i flg. Grupper: 3599 levede af immateriel Virksomhed, 49,938 af Landbrug, 911 af Gartneri, 1420 af Skovbrug, 1848 af Fiskeri, 28,115 af Haandv. og Industri, 9490 af Handel og Pengeomsætning, 5844 af Transportvirksomhed, 6640 af Tyendegering o. l., 4341 af egne Midler, 2543 væsentligst af oftl. Understøttelse, 961 var uden angivet Erhverv.

Finanser. Amtskommunens finansielle Forhold 19^{18/19} (i 1000 Kr.): Udskrivning paa Amtsraadskredsens Hrtk. 391, Ejendomsskyld 595. Af Udgiftsposterne var de væsentligste: Fattigvæs. (herunder Tilskud til Amtsfattiggassen) 103, Bidrag til Amtsskolefonden 64, Rets- og Politivæs. 77, Medicinalvæs. 300, Vejevæs. 516, Amtsrepartitionsfondens Aktiver $\frac{31}{3}$ 1919 2040, deraf faste Ejendomme 1181, Gæld 1626. M. H. t. Købstædernes finansielle Forhold henvises til Afsnittene om hver enkelt By. For Sognekommunernes Vedkommende anføres flg.: Hartkornsskat 710, Ejendomsskyld 1082, Opholdskommunesk. 926, Erhvervskommunesk. 44, Aktieselskabssk. 38, Afgifter efter Næringsloven m. fl. Love 26, Formue- og Erhvervsindtægter 54, Naturalarbejde udenfor Paaligningen var ansat til 28. Sognekommunernes væsentligste Udgifter var: Fattigvæs. 405, Hjælpekasser 268, Foranstaltninger efter Dyrtidslovene 608, Alderdomsunderst. 515, Skolevæs. 591, Vej- og Kloakvæs. 526. Aktiver $\frac{31}{3}$ 1919 6025, deraf faste Ejendomme 4296, Gæld 3935.

Inddeling. Amtet bestaar af **Købstæderne Maribo, Nakskov, Sakskøbing, Rødby, Nysted, Nykøbing** og **Stubbekøbing** og **Herrederne Laalands Sønder-, Laalands Nørre-, Fuglse, Musse, Falsters Nørre- og Falsters Sønder-Hrd.** Amtets samtlige Landkommuner danner een Amtsraadskreds. Amtsraadet har 15 valgte Medlemmer. Amtet har 67 Sognekommuner (inkl. Maribo Kbsts. Landdistrikt).

Amtet udgør en Del af 2. Landstingskreds. M. H. t. Valg til Folketinget danner det een Amtskreds med 5 Opstillingskredse.

I gejstl. Hens. udgør Amtet Laaland-Falsters Stift, hvortil ogsaa Øerne Bogø og Farø af Præstø Amt hører. Stiftet indbefatter 6 Provstier: 1) Laalands Sønder-Herreds Provsti, 2) Laalands Nørre-Hrds. Provsti, 3) Fuglse Hrds. Provsti, 4) Musse Hrds. Provsti, 5) Falsters Nørre-Hrds. Provsti og 6) Falsters Sønder-Hrds. Provsti.

Amtet deles i 4 Politikredse: 1) (Politikr. Nr. 19): Nykøbing F. Kbst. og Hrd., Stubbekøbing Kbst. og Hrd. samt Falsters Vester-Hrd. (Nykøbing F.), 2) (Nr. 20) Sakskøbing Kbst. og Musse Hrd. samt Nysted Kbst. og Birk (Sakskøbing), 3) (Nr. 21) Maribo Kbst. og Birk, Rødby Kbst. og Fuglse Hrd. samt Fejø Birk (Rødby)*, 4) (Nr. 22) Nakskov Kbst. og Laalands Nørre- samt Sønder-Herreder (Nakskov).

*) Som forkortet Betegnelse for denne Politikr. anvendes i det flg.: Rødby Kbst. m. m.

Amtet deles i 5 Retskredse: 1) (Retskr. Nr. 27) Stubbekøbing Kbst. og Hrd. (Stubbekøbing), 2) (Nr. 28) Nykøbing F. Kbst. og Hrd. med Falster Vester-Hrd. (Nykøbing F.), 3) (Nr. 29) Saksøbing Kbst. og Musse Hrd. med Nysted Kbst. og Birk (med Hovedtingsted i Saksøbing og Bitingsted i Nysted for Nysted Kbst. og Birk), 4) (Retskr. Nr. 30) Maribo Kbst. og Birk med Rødby Kbst. og Fuglse Hrd. samt Fejø Birk (med Hovedtingsted i Maribo og Bitingsted i Rødby for Rødby Kbst. og Fuglse Hrd. og Bitingsted paa Fejø for Fejø Birk), 5) (Nr. 31) Nakskov Kbst. med Laalands Nørre- samt Sønder-Herreder (Nakskov).

Amtet (med Bogø af Præstø Amt) udgør *Laaland-Falsterske Nævningekreds* (Nykøbing F.). Det udgør *Laaland-Falsterske Amtslægekreds*, der deles i 4 Lægekredse: 1) Falster Lægekr. (Nykøbing), 2) Østlaalands Lægekr. (Saksøbing), 3) Midtlaalands Lægekr. (Maribo) og 4) Vestlaalands Lægekr. (Nakskov). Amtslægen bor i Nykøbing. Amtet hører til 2. Udskrivningskreds. Det deles i 4 Skattekrede: 1) Stubbekøbing, 2) Saksøbing, 3) Maribo og 4) Nakskov, samt 8 Skyldkredse: 1) Falsters østre, 2) Falsters nordre, 3) Falsters søndre, 4) Saksøbing, 5) Rødby, 6) Maribo, 7) Laalands Nørre-Hrds. og 8) Nakskov. — M. H. t. Oppebørselen af Skatter danner Amtet eet Amtstuedistrikt (i Maribo). En Del Skov paa Falster (c. 650 ha) tilhører Staten og udgør „Falsters Skovdistrikt“ (Skovrideren bor i Egehus, Tingsted S.)

Historie og Fortidsminder. Laalands Navn (i Wulfstans Rejseberetn. o. 890 *Læland*, i Vald. II's Jordeb. *Laland* og *Lalandia*) er blevet afledet af det isl.-norske lá, o: stillestaaende Vand, Indsø, og Falsters (Wulfstan *Falster*, i Vald. II's Jordeb. *Falstria*) af fala o: Slette. Medens Beboerne af Øen Falster alm. har været kaldet *Falstringer*, har Laalands Beboere været forskelligt benævnte til de forsk. Tider. Ældst synes *Laale* at være, ogsaa *Laalandsfar* forekommer. Senere kaldes de *Laalændere*, vistn. endnu den alm. Betegn. paa selve Øen, medens *Lolliker* synes at være fra senere Tid (17. Aarh.). Saa langt tilbage i Oldtiden, som Danmarks ældste Bebyggelse rækker, foreligger der Vidnesbyrd om Menneskers Tilstedeværelse i Maribo Amt. Men kun ganske ringe og spredt var denne allertidligste Bosættelse. Først ned i den ældre Stenalder, i Skaldyngernes Tidsafsnit, træffes vidtstrakte Kulturlag som Udtryk for en større, samlet Bebyggelse. Især i den østl. Del af Laaland og paa Falster er saadanne Lag trufne, snart paa Holme i Søer, snart ved Kyst (saaledes ved Godsted, V.-Ulslev, Vaalse og Nysted); disse Bopladsder hører tildels til de betydeligste i deres Art. Den yngre Stenalder er repræsenteret ved Gravhøje, et ret anseeligt Antal store Stengrave, Jættestuer og Dysser; flest Stengrave forekommer i den østligste Del af Laaland, men i øvrigt kendes de sporadisk i andre Dele af Amtet. Ogsaa i Bronzealderen synes den østligste Del af Laaland at have været Sæde for en talrig Befolkning, men desuden har der navnlig mod NV., i de sammengrænsende Sogne Stokkemarke, Birket, Horslunde og Utterslev været vigtige Bygder, som dette fremgaar af de mange Gravhøje her; især paa Falster ses flere Steder, i Skove, større eller mindre Grupper af Smaahøje, der utvivlsomt tilhører Bronzealderens senere Del. Med sin Beliggenhed ved Østersøen har Amtet haft let ved Handelsforbindelser med Landene ved Havets Sydside, og herom minder en Række anselige Importstykker, fremdragne baade paa Laaland og Falster. Disse Handelsforbindelser fortsættes ned gennem Jernalderen, fra hvilket Kulturfafsnit der her foreligger flere Fund med indførte Sager, deriblandt det rigeste og mærkeligste, som overhovedet kendes fra Danmarks ældre Jernalder (Hoby). Ogsaa synes det, at i Jernalderen Bebyggelsen hist og her bredte sig ud over lavtliggende Strækninger, der ikke opviser jordfaste Mindesmærker fra Sten- og Bronzealderen. — Som Stednavnene udviser, er paa F. Nord-

Østkysten først bebygget, og her har ogsaa de ældste Veje gaaet frem langs Vandskellet. Paa L. følger den ældste Vejforbindelse ligel. Vandskellet og gaar fra Guldborg Færgested i en stor Bue S. om Maribo Sø op mod NV. til Birket, hvorfra den mod V. ender ved Taars Færgested. Langs denne ligger ogsaa de ældste Landsbyer, dog med en lokal Gruppe ved Rødby Fjord. Da Øerne ligger saa nær ved Femern og Pommern, har de i Middelalderen ofte været udsatte for Vendernes Plyndringstog, ja disse Folk har vel endog til Tider haft fast Stade paa Øerne. Saxo beretter, at Laaland en Tid stod under Slavernes Herredømme som en skatskyldig Provins. Da den vendiske Fyrst Niklots Søn Pritslav havde ladet sig døbe og faaet Vald. I's Søster Katharina til Ægte, gav Kongen ham if. Saxo store Forleninger paa de danske Øer, deribl. ogsaa paa Laaland, og Pritslavs Søn med Katharina, Knud († 1183), siges hos Saxo at have faaet Øen i Forlening. Med Hensyn til Falster berømmer samme Forfatter eet Sted den Tapperhed, hvormed Indbyggerne tilbageviste Vendernes Angreb; men andre Steder fortæller han, at de stod i venskabelig Forbindelse med dem, og Kongen paatænkte derfor i 1159 at hemsøge Øen med Ild og Sværd; men Toget forebyggedes ved en heftig Sygdom, som overfaldt først Kongen og derpaa Absalon, og hvori de begge senere saa en guddommelig Advarsel. Man har troet i flere Henseender at kunne spore det slaviske Elements Paavirkning. Saaledes skal adskillige Stednavne vise slavisk Oprindelse (F. Schiern, Om den slav. Oprindelse til nogle Stednavne paa de danske Smaaøer, Hist. Stud. II p. 440 fl., se dog herimod Joh. Steenstrup i Univ. Indbyd.skr. ved Reform.festen 1900, p. 111 fl.), og ligeledes har man i Indbyggernes Ydre villet finde slavisk Paavirkning, navnlig i den ringe Højde og den mørkere Haarfarve (se anf. Afhl. af Schiern p. 447 og A. Hannover, Undersøg. om Menstruationens Betydn., Kbh. 1860, p. 25).

Inden Chr. I blev Konge, nævnes han som Herre af *Laaland* og Falster („dominus Lalandiæ“), og hans Søn Erik (Klipping) blev omtr. 1249 født paa Laaland; Hertug Knud, Vald. Sejrs uægte Søn med Esbern Snares Enke, ombyttede kort før sin Død (1260) sit Len Bleking med Laaland; efter Chr. II's Fordrivelse 1326 fik Grev Johan den milde Laaland og Falster i Pant, og efter Kongens Tilbagekomst beholdt han ved et Forlig 1329 Øerne som Pant, medens Kongen levede sine sidste Aar i Saksjøbing og døde i Nykøbing 1332; de nærmeste Aar derefter kaldte hans Søn Otto sig „Hertug af Laaland“; 1359 forlenede Vald. Atterdag sin Søn Chr. med Laaland; 1535-68 var Øerne Dronn. Sofies Livgeding; 1588-1631 havde hendes Navne, Fr. II's Enke, dem; 1632 forlenedes Chr. IV's Søn Christian († 1647) med Øerne, endelig havde dennes Enke, Magdal. Sibylle dem 1647-53. I Svenskekrigen 1658-60 holdtes Laaland besat af Fjenden.

Paa *Falster* havde Kongerne fra ældre Tid Gods, som efterhaanden udvidedes til hele Øen. Af dette Gods dannedes der under Chr. V et af Landets 12 Rytterdistrikter, som, efter at det ved Res. af ¹⁵/₈ 1763 var blevet bestemt, at de skulde sælges, 9.-12. Sept. 1766 blev stillet til oftl. Auktion i 10 Dele, hvoraf de tre var Hovedgaard, nemlig Nørre-Ladegaard, Skørringe og Korselitsegaard. Det separate Bøndergods, som ikke fulgte med Gaardene, blev bortsolgt til 50-100 Rd. pr. Td. H. I Slutn. af 18. Aarh. indkøbte dog Staten Godserne Vestensborg og Hvededal samt Vaalse By for at skaffe Fæsterne Ejendomsretten over deres Gaarde og for at bevare Skovene. Bønderne paa disse Ejendomme fik ogsaa i Beg. af 19. Aarh. Skøde paa deres Gaarde, men da de paa Grund af ugunstige Landboforhold ikke kunde udrede Skatterne, blev de atter Fæstere 1824, og derved opstod et nyt falstersk Gods, omtr. 625 Td. H., hvilket dog efter Lov af ⁸/₄ 1851 er overgaaet til Selvejendom.

Den Sumpfeber (Koldfeber), der har været epidemisk i de lave, side Egne paa Øerne, er nu forsvundet paa Grund af den stærke Dræning af Jorden.

I øvrigt er det karakteristisk for Laaland-Falster, at de fleste af de forøvrigt faatallige *Levninger* stammer fra Middelald.s sen. Aarhundreder. Saaledes er Teglstenskirkerne domi-

nerende i Forhold til Brudstenskirkene (se Søllested, Hunseby og Stubbekøbing), og blandt de første mærkes de romanske i Stokkemarke, Tirsted (Taarnet) og Hillested samt Købstadkirkerne i Sakskøbing og Nakskov. En enestaaende Stilling indtager Birgittinerkirken i Maribo. Paa snittet Kirkeudstyr fra Renæssancen og Barokken er Amtet derimod rigt. Ogsaa de verdslige Bygninger, som helt eller delvis er bevarede, stammer fra den samme Tid som de kirkelige, saaledes Middelalderens Kongeborge Ravensborg (Birket S.) og Aalholm (Nysted S.) fra det 14. Aarhundrede og Engelborg (Sandby S.) fra Beg. af det 16. Det fjerde Kongeslot, Nykøbing Slot, der gik endnu længere tilbage, er derimod spørsløst forsvundet. Af middelalderlige adelige Borge er kun en Række Voldsteder bevarede, og fra d. 16. og 17. Aarh. findes der kun faa Herregaardsbygninger, hvoraf de bedste er Berridsgd. (Taars S.), Rudbjærggd. (Tillese S.) og Hardenberg (Rødsted S.). Hertil kommer fra Baroktiden Christianssæde (Skørtinge S.). Endnu skal tilføjes, at Middelalderens Klosterbygninger er ganske forsvundne, og at der i Købstæderne saa godt som ingen ældre Huse findes („Czar Peters Hus" i Nykøb.).

Laaland og Falster med mindre Øer har fra den ældste Tid hørt under Fyns Stiftsøvrighed og fik først 1681 deres egen Stiftsbefalingsmand; dog var allerede Købstædernes Bestyrelse og Amternes (se ndfr.) gejstlige Jurisdiktion $\frac{1}{3}$ 1672 blevet overdraget til den samtidig udnævnte „Amtmand over Laaland og Falster". Ved Bispedømmets Oprettelse $\frac{20}{12}$ 1803 adskiltes Laalands og Falsters Stift helt fra Fyns Stift. — Øerne var fra 1660 delte i: *Nykøbing Amt* (Falsters Nørre- og Sønder-Hrd. med Fejø Birk, og til 1689 ogsaa Bogø), *Aalholm* (Fuglse og Musse Hrd.) og *Halsted Kloster Amt* (Laal. Nørre- og Sønder-Hrd.) samt *Maribo Amt* (med spredt Gods i alle Laal.-Falsters Herreder), indtil disse ved Res. af $\frac{25}{3}$ 1803 sloges sammen til nuv. Maribo Amt.

Litt.: J. H. Larsen, Laaland og Falster, topogr. beskrevne, I Bd. Kbh. 1833; II Bd. I, ved A. Kall-Rasmussen, Kbh. 1866; II Bd. 2, ved F. R. Friis, Kbh. 1872. — J. Ph. Hage, Nye Maribo Amt. Kbh. 1844. — P. Rhode, Saml. til de danske Øers Laalands og Falsters Hist. (I Bd. 1776, II Bd. 1794), paany udg. af J. J. F. Friis, I-II Kbh. 1859. — Will. Norvin, Kilder og Hjælpe midler til Studiet af Loll. og Falsters Hist. Nykøb. 1919. — Aarbog f. Loll.-F.'s hist. Samf. 1913 ff. — C. C. Haugner, Gl. loll. Kirker. Nakskov 1915. — J. Wichfeld, Geognost. o. antiq. Bemærkn. ang. L.'s Central-Bassin, Kbh. 1859. — P. Petersen, L.-Falsters Navnebog, Kbh. 1903. — Maribo Amts Landbrug gennem Hundrede Aar 1809-1909. Mindeskrift (ikke i Bogh.) 1909. — Th. Gravlund, Dansk Folkekarakter III, 1920 (Laalændere og Falstringer). — J. B. Krarup og C. A. Tuxen, Beskr. af Landbrugets Udvikl. i Danm. fra 1839 til Nutiden. VI, Laal.-F. og Bornholm. Kbh. 1912. — Danske Købstæders Hist. og deres Erhvervsliv, red. af O. Hougaard og A. Wedderkop Hedegaard. Købstæderne i L.-F.'s Stift I-VII. Odense 1918. — Loll.-F.'s Stifts Vejviser 1920-21. Nykøb. 1921. — Af Artikler i større Skrifter og Tidsskrifter: C. Govertz Jensen, Laal.-Falster, i Galschiøtt, Danm. i Skildr. og Billeder, II p. 151 fl. — Efterretn. fra Laal., i Kirkeh. Saml. 3. R. VI p. 401 fl., 4. R. II p. 273 fl. og III p. 563 fl. Disse er Uddrag af Præsten Poul Rogerts Saml. om Laaland (Thottske Saml. 730 Føl. i det Kgl. Bibl.), til hvilke der smstds. findes en Indholdsfortegnelse. — M. Mackeprang, Dronn. Sofie og Livgedinget (Hist. Tidsskr. 7. R. III, p. 527 ff.) — H. F. Rørdam, Dronn. Sofies Breve ang. Gejstligh. i L. og F. (1588-1603). (D. Mag. 4. R. V, p. 156-75). — A. Liljefalk, Bidr. til L.'s Hist. under Svenskekrigen 1657-60. (Fra Ark. o. Mus. IV). — L. Koch, Fra Rationalismens Tid (Kirkeh. Saml. 3. R. II, p. 238-79). — Hans Rasmussen, L.-F. i 1848 (Vor Fremtid 1910-11, p. 65-87). — Samme: De første Rigsdagsvalg i Maribo Amt (Stds. 1911-12, p. 213-34). Chr. Otterstrøm, Ere de f. og l. Diger betrygg. over for en Vandflod (Den tekn. For. Tidsskr. 1882-83, p. 29-33). — P. Hansen, Stormfloden af $\frac{18}{11}$ 1872 (Geogr. Tidsskr. 1879, p. 1-12).